

ATAÇ, Nergis; PEKAK, M. Sacit, "Konya'da Yeni Tespit Edilen Kilise Ve Şapeller: Konya İlyas Baba Tekke Köyü Kiliseleri", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, IV/1 Haziran 2021, s. 1-13.

Makale Türü: Sanat Tarihi Araştırma

DOI No: <https://doi.org/10.48120/oad.896942>

Geliş Tarihi / Received: 17 Mart/March 2021
Online Yayın: 26 Haziran 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 3 Mayıs/May 2021
Published Online: 26 June 2021

Konya'da Yeni Tespit Edilen Kilise ve Şapeller: Konya İlyas Baba Tekke Köyü Kiliseleri*

Nergis ATAÇ^{1*}
M. Sacit PEKAK^{2*}

¹ Dr.

* nancytuba@yahoo.com

+ ORCID: 0000-0002-8598-6029

² Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ankara.

* sacitpekak@gmail.com

+ ORCID: 0000-0003-3796-5829

Öz- Konya ili, Meram ilçesine bağlı İlyas Baba Tekke köyünde, Kasım 2019 tarihinde yapılan yüzey araştırmasında yeni bulgular ortaya çıkarılmıştır. Çalışmada; kayaya oyma kiliseler, kârgir yapıya ait olduğu düşünülen duvar kalıntıları, çok sayıda şarap işliği, küçük yerleşkelere işaret eden kayaya oyma mekânlar ve buluntular tespit edilmiştir. Köy merkezinin güneydoğusuna yaklaşık 50-500 m uzaklıkta yer alan yapılar hakkında herhangi bir yayın bulunmamaktadır. Bu çalışmayla yapıların ilk defa literatüre kazandırılması, kiliselerin belgelenmesi ve değerlendirilmesiyle bölgenin sanatına katkıda bulunulması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda tespit edilen bir kilise, üç şapel ve kayaya oyma yerleşim mekânlarının tescillenme ve belgeleme çalışmalarına başlanmıştır; şapellerden ikisinin lazer taramayla ortofotoları alınmış, çizimleri yapılmıştır; diğer şapel, kilise ve şarap işliklerinin de mimari çizimleri yapılmış, mekânların ayrıntılı fotoğrafları çekilmiştir. Şapeller ve kilise No.1, No. 2, No. 3 ve No. 4 olarak adlandırılmıştır.

AnahtarKelimeler- Bizans, Kilise, Hızır İlyas, İlyas Baba Tekke, Konya Hatunsaray

The Newly Discovered Churches: The Churches of İlyas Baba Tekke Village in Konya

Abstract- A field survey carried out between 2019 and 2020 in the small village of İlyas Baba Tekke in Konya revealed new findings. Rock-cut churches, masonry structure remains, wine presses, and small dwellings were documented for the first time. There is no study nor registration concerning these structures, which are situated in an area about 50-500 meters from the village center. This study will contribute to the body of knowledge on Christian art in the region by providing scholarly documentation of the newly found church and chapels, and will reveal data about the settlements. Furthermore, registration and documentation of the structures and site have been initiated. 3D laser ortho-photos and drawings of the rock-cut ecclesial and funerary structures also have been completed. The sacral structures are named No.1, No. 2, No. 3, and No. 4.

Keywords - Byzantine, Church, Elias (Elijah), İlyas Baba Tekke, Konya Hatunsaray

* Bu çalışma Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi ABD da, Prof. Dr. M. Sacit PEKAK danışmanlığında 2021 yılında yapılan doktora tezindeki ilgili bölümden yeni tespit edilen kiliseler eklenerek yapılmıştır.

İlyas Baba Tekke Köyü¹

İlyas Baba Tekke köyü, Konya il merkezinin güneybatısına 50 km uzaklıkta Hatunsaray (Lystra) Havzası'nda yer alır². Köy, günümüzde Kilistra (Gökyurt, Kilystra) köyüne (mahallesi) bağlı olup Güneydere (Botsa), Kayadibi (Giryat Köyü), Evliya Tekke ve Yeşildere (Detse) köylerine komşudur. Köy merkezinde, günümüzde, 20. yüzyılda inşa edilmiş İlyas Baba Türbesi ve mezarlığı, 19. yüzyıla ait cami, birkaç ev ve köy mezarlığı yer alır. Köy merkezinin güney ve doğusuna 50-500 m uzaklıkta; kayaya oyma kiliseler, kârgir yapı kalıntıları, şarap ışıkları ve Türk dönemi öncesi yerleşimi ortaya koyan buluntular vardır (Harita 1)³. İlyas Baba Tekke köyü 2019 yılında Kilistra köyüne bağlanmıştır. İlyas Baba Tekke köyünün Orta Çağ'da mevcut olduğu düşünülse de her iki köyün kendi şarap ışıklarına sahip olması, farklı sakinler tarafından kullanıldığına işaret eder⁴. Her iki köy karşılaştırıldığında iki ilginç nokta belirlenmektedir. Birincisi Kilistra'nın birçok manastıra ve yerleşmeye sahip olması, buna karşın İlyas Baba köyünün kaleye benzer yüksek kayalıkta ve çevresinde, daha çok, küçük kiliseler ile birçok şarap ışığının bulunmasıdır. İkinci nokta Kilistra'nın Pavlos'un hac yolu merkezlerinden biri olması sebebiyle Paulönü Kilisesi'ne dayanarak Aziz Pavlos'un öne çıktığı merkez olmasıdır⁵. Buna karşın İlyas Baba köyü, şarap üretiminin yapıldığı, evliya kültürünün geliştiği küçük bir yerleşim niteliğindedir.

Harita 1. İlyas Baba Tekke köyünün dinî mimarisi (Ataç, 2019)

Köyün İlyas Baba Tekke ismini alması İlyas Baba Tekkesi'ne bağlanmaktadır. Köyün isminin geçtiği bilinen en erken kayıt, Osmanlı dönemine aittir. *Hurufat* kayıtlarına göre 10 Aralık 1703 tarihli defterde, İmam İbrahim'e İlyas Baba Tekkesi'nde 1 akçe ile tecidden berat verilmiştir⁶. İbrahim Hakkı Konyalı'da köy, eski Konyalıların kuduz hastalığına karşı şifa umduğu yer olarak gösterilmiştir⁷. Köyün verimli toprakları, günümüze kadar korunmuş kiliseleri ve Kilistra'ya sadece 2 km uzaklıkta bulunması, yerleşimin Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde aralıksız kullanıldığını düşündürür. Nitekim Hatunsaray; yüksek vergi geliri sağlayan Hıristiyanların yoğun yaşadığı, birçok kilise ve şarap ışıklarının bulunduğu merkezlerden biri olmuştur. Fakat İlyas Baba Tekke köyünün ve yakın çevresindeki köylerin evliya, kutsal veya saygı duyulan bir isimle ilişkilendirilmelerinin Türk dönemi öncesine dayanma olasılığı vardır. Bölgede birçok türbe, tekke ve zaviyenin bulunması inanç ve saygıya verilen değerlerdir⁸. İlyas Baba Türbesi'nin ilk dönemi Selçuklulara tarihlendirilse de günümüzdeki verilerden bunu doğrulayacak bir bulgu yoktur⁹. Köyün tek camisi, İlyas Baba Türbesi'nin batısına 30 m uzaklıktaki İlyas Baba Tekkesi Camisi'dir. Arşiv belgelerinde 18. yüzyılda İlyas Baba Tekkesi'ne bağlı mescit olduğu belirtilir. Fakat sonradan cami mahfilinin altına kazıldığı anlaşılan yazıt, 1867 tarihli dir¹⁰. Türbe ve Cami'nin eski yapılarla herhangi bir bağı şimdilik bilinmemektedir. Ancak bölgede, sayıca az da olsa, çeşme ve diğer yapılarda kullanılan devşirme taşlar tespit edilmiştir. Devşirme malzemenin daha büyük bir yerleşim olan komşu köy Kilistra'dan getirilme ihtimali olsa da köy merkezi dışında tespit edilen temel düzeyinde bazı duvar kalıntıları ve kremit parçaları kârgir yapılara işaret ediyor olup devşirme malzemeler buradan da temin edilmiş olabilir. Köyün, günümüze ulaşmış duvar resimli kayaya oyma kiliselerini, şarap ışıklarını ve İlyas Baba Türbesi'ni dikkate alarak İlyas Baba yerleşiminin Bizans İmparatorluğu'ndan sonra Selçuklular döneminde de kullanıldığı, özellikle Aziz/Baba İlyas kültürünün devam ettiği ileri sürülebilir. Osmanlı kayıtlarına göre askerlere karşı Müslüman olmayanlardan alınan cizye vergisinin çocuk, ihtiyar, kör, yatalak ve keşişlerden alınmaması bölgede kale dışındaki yerleşimlerde korunmuş birçok şapel ve küçük kiliseyi kısmen açıklamaktadır¹¹. Nitekim Kilistra'ya 2 km uzaklıktaki İlyas Baba Tekkesi'nin kayaya oyma şapel/kiliseleri ve kayaya oyma küçük odacıkları ile birçok şarap ışığı keşiş yaşantısına işaret eder. Yüksek kayalıklara oyulmuş birbirinden bağımsız küçük mekânlar ailelerin barınmasından ziyade daha çok münzevi yaşama uygundur. Hıristiyanlıkta münzevi yaşam, Tanrı'ya

¹Yapılan araştırma bir ön araştırma niteliğinde olup makalede yer alan yapılar dışında tespit ettiğimiz diğer kilise/şapel ve mekânların inceleme ve belgeleme çalışmaları, tamamlandıktan sonra başka bir makalede yayımlanacaktır.

²Hatunsaray için bkz. Hasan Bahar (Ed.), *I. Uluslararası Hatunsaray (Lystra) ve Çevresi, Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu (Bildiriler)*, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya 2012.

³Kiliselerin tescillenmesi için Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne başvurulmuştur. Tescil çalışmaları devam etmektedir. Yüksek kayalıkların eteklerinde dereye yakın alanda bulunan İlyas Baba Tekke köyünün Hıristiyan mimarisi ve kayaya oyma yerleşmeleriyle ilgili herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

⁴İlyas Baba Tekke köyü, 2018 yılında muhtarlık başvurusu yapılamamasından ötürü Kilistra köyüne bağlanmıştır.

⁵Konya'da Aziz Pavlos kültürü için bkz. William M. Ramsay, *The cities of St. Paul: their influence on his life and thought: the cities of Eastern Asia Minor*, Hodder and Stoughton, London 1907, s. 317-419. Kilistra kiliseleri için bkz. Mimiroğlu, *Konya'nın Bizans Dönemi Dini Mimarisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 78-121.

⁶*Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defteri (VAD)*, no. 1107, vr. 15b; Yusuf Küçükdağ ve Ayşe Değerli, "Hatunsaray Nahiyesi Tekke ve Zaviyeleri", *I. Uluslararası Hatunsaray (Lystra) ve Çevresi, Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu (Bildiriler)*, Ed. Hasan Bahar, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya 2012, s. 370.

⁷İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1964, s. 1117.

⁸Kutsal görülen figürlerin etkileşimi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *İslâm-Türk inançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma

Enstitüsü, Ankara 1985; Ahmet Yaşar Ocak, *Anadolu'da XIII-XV. yüzyılda müslim-gayri müslim dinî etkileşimler ve Saint Georges (Aya Yorgi - Hacıoğlu Georgios) kültürü*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991; Ahmet Yaşar Ocak, "Hızırnâme", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul, 1998, s. 417-419. Anadolu'da Hızır İlyas zaviyeleri için bkz. Sadullah Gülten, "Hızır-İlyas Zaviyeleri, Aya Yorgi ve Bektaşiler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 0/83, 2017, s. 81-100.

⁹İlyas Baba Tekkesi, kuzey-güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı, ahşap örtülüdür. Yapı hakkında ayrıntılı çalışma bulunmayıp kısaca tanıtılmıştır. bkz. Ali Boran, Tolga Bozkurt, Mehmet Mutlu, Hasan Yaşar, "Ortaçağdan Günümüze Konya İli ve Güneybatı İlçeleri Yüzey Araştırması, 2013 Yılı Çalışmaları", *32. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, 02-06 Haziran 2014 Gaziantep*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2014, s. 385-386; Tolga Bozkurt, "Konya-Hatunsaray (Lystra) ve Çevresindeki Cami ve Mescitler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 55, sayı 1, 2015, s. 20-21. İlyas Baba Tekke Camisi'nde bulunan şamdana ait kitabe Telliöğlü zevcesi Rükıye Hatunun İlyas Baba Tekkesi'ne Vakıfıdır sene 1288/1871 denilmektedir (Bozkurt, "Konya-Hatunsaray...", s. 20).

¹⁰Cami 9,95 x 11,77 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlı, ahşap sütunlarla bölünmüş mihraba dik üç şahınlı, ahşap örtülüdür. Cami hakkında sınırlı veri vardır, bkz. Bozkurt, "Konya-Hatunsaray...", 2015, s. 20-21.

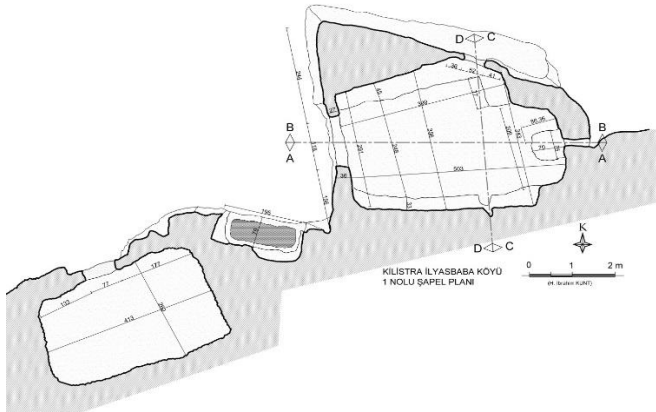
¹¹Cizye vergisi ödemeyenler hakkında bkz. Hüseyin Muşmal, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1640-1650)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, s. 65.

ulaşmak için arzulanan, değer gören yaygın bir uygulama olmuştur. İlyas Baba Tekke köyünde Hıristiyanlar arasında uygulamanın devam etmesi, keşişlerin bir yandan ibadetlerini yerine getirirken diğer yandan işliklerde şarap üretip ihtiyaç fazlasını köy dışında satmış olmaları ve bunu uygularken vergiden muaf kalmaları kuvvetle muhtemeldir. Kilistra'da Bizans döneminde gelişen Pavlos kültürüne gerek Hıristiyanlar gerek Müslümanlar için saygı duyulan Peygamber/Aziz/Hızır İlyas kültürünün benimsenmesi, halkın bir arada huzur içinde yaşama koşullarının sağlanmasına ve geçim için gerekli üretimin devam etmesine yeterli çözüm olmalıdır.

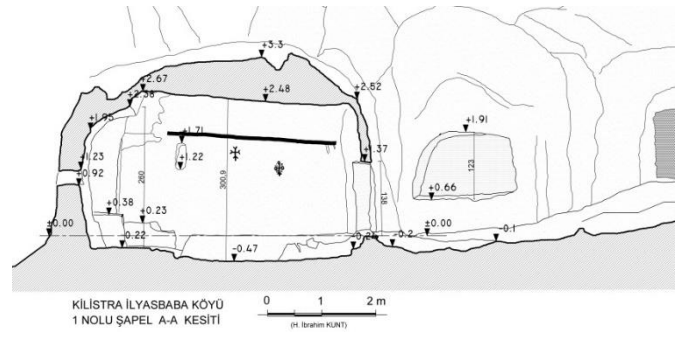
Kilise ve Şapeller

Şapel No 1 – İlyas Baba Tekke köyünün güneydoğu yamacında yer alır (37.652297,32.221420).

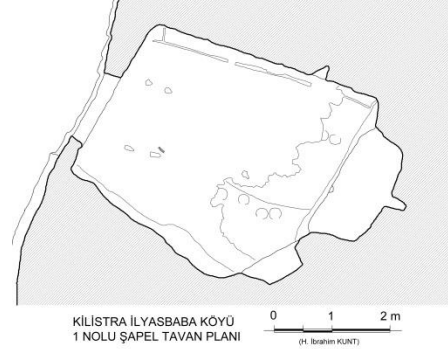
Mimari - Yapı, doğu-batı yönünde uzanan yaklaşık 5,03 x 3,56 m ölçülerinde tek nefli kayaya oyma küçük bir şapeldir (Çizim 1-5)¹². Naos, doğu-batı doğrultusunda yaklaşık 3,99 x 3,56 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Hafif sivri beşik tonoz örtülü naosun kuzey ve güney duvarlarında alt seviyede kayaya oyma 0,33-0,45 m eninde oturma sekileri duvar boyunca uzanır. Doğu duvarın kuzey bölümünde tahripten ötürü açıklık, güney duvarın doğusunda yüksek ahşap ikonostasise işaret eden menteşe oyukluğu vardır. Naosun batısında giriş kapısı doğusunda apsis yer alır. Apsisin dış taşkın yarım daire planlı ve yarım kubbe örtülüdür. Apsisin doğu duvarında 0,30 x 0,20 m ölçülerinde küçük pencere açıklığı ve hemen altında kayaya oyma altar masası yer alır. Altar, yaklaşık 0,70 x 0,75 x 0,70 m (yükseklik/en/derinlik) ölçülerindedir. Apsis, kilisenin girişiyle aynı eksende yer alır. Giriş kapısı düz lento ve söveli dikdörtgen formlu olup üstte sürgü açıklığı bulunmaktadır. Şapel doğa şartları ve kaçak kazıdan ötürü büyük oranda tahrip olmuştur. Şapelin güneybatısında kayaya oyma mezar ve ek mekân yer alır. Mezar, doğu-batı doğrultusunda yaklaşık 1,95 x 0,79 m ölçülerindedir. Şapel ve mezarın güneybatısında yer alan 4,13 x 2,60 m ölçülerindeki ek mekân, yaşam alanıdır. Mekân düz tavan örtülüdür. Şapel ve mekâna yaklaşık 20-50 m uzaklıkta iki şarap işliği vardır. Şapelin doğusunda, büyük oranda kayanın çökmesinden ötürü işlevi tanımlanamayan kayaya oyma başka bir yapı kalıntısı yer alır.

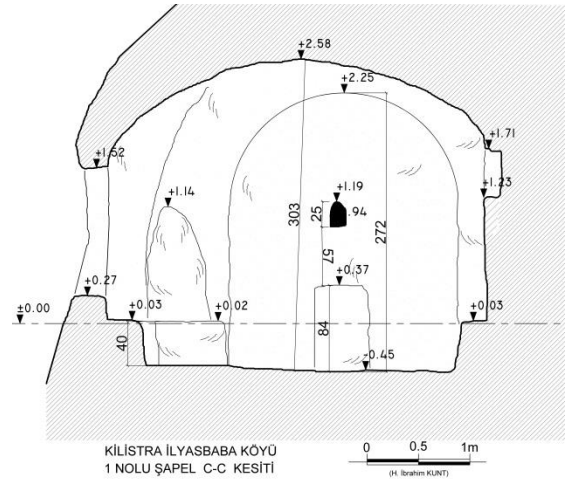
Çizim 1. Şapel No 1 yapı topluluğu planı (Ataç, 2019)

Çizim 2. Şapel No. 1, doğu-batı A-A kesiti, güney duvar (Ataç, 2019)

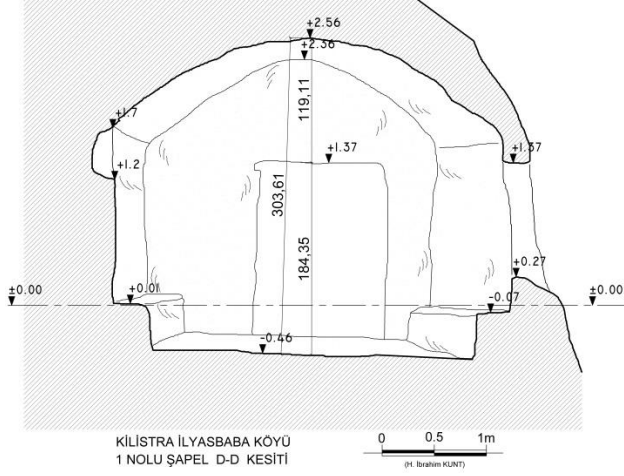

Çizim 3. Şapel No. 1, tavan planı (Ataç, 2019)

Çizim 4. Şapel No. 1, kuzey-güney C-C kesiti, doğu duvar (Ataç, 2019)

¹²Kayaya oyma yapılarda ölçüler, farklı noktalardan farklı sonuçlar verdiği için yaklaşık olarak.

Çizim 5. Şapel No. 1, kuzey güney D-D kesiti , batı duvar (Ataç, 2019)

Süsleme - Şapelin iç mekânı duvar resimleriyle süslenmiştir (Resim 1-7). Duvar resimlerinde iki sıva tabakası ve üç evre süsleme belirlenmiştir. İlk evrede kaya üstüne kırmızı aşı boyalı haçlar yer alır. İkinci evre nadir olarak kuzey duvar sıva kalıntılarında, üçüncü evre en üst sıva katmanı üzeri duvar resimlerinden tespit edilebilmektedir. Sıva, beyazımsı kireç harçlıdır. Büyük oranda tahrip olmuş resimlerde kırmızı çerçeveler içine alınmış aziz figürleri ve çeşitli sahneler yer alır. Kuzey duvarda başmelek ile ilgili muhtemelen Cenetten Kovuluş sahnesi yer alır. Üst örtü tonozunda doğuda Göğe Yükseliş sahnesine işaret eden resim kalıntıları vardır. Birçok aziz figürü seçilmesine rağmen, figürleri isimlendirebileceğimiz yazıt veya herhangi bir kitabe tespit edilmemiştir. Renk skalası bej ile açık kiremit tonlarındadır.

Mevcut Durum - Şapel, doğa şartları ve kaçak kazılardan ötürü büyük oranda tahrip olmuştur. Kuzeydoğu duvarında aşınmadan ötürü açıklık oluşmuştur. Kuzey duvarda yer alan resimler diğer duvarlardaki resimlere göre daha iyi korunmuştur. Apsis duvar resimleri kemer süslemeleri hariç neredeyse tamamen yok olmuştur.

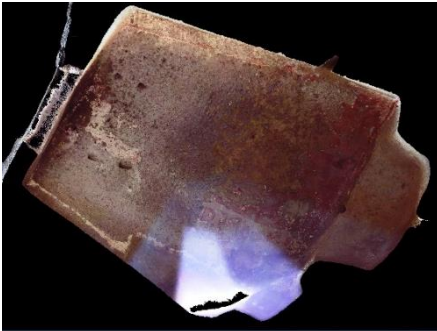
Resim 3. Şapel No. 1, kuzey duvar, aziz figürleri (Ataç, 2019)

Resim 4. Şapel No. 1, kuzey duvar, Başmelek Mikhail (Ataç, 2019)

Resim 1. Şapel No. 1, yapı topluluğu, ortofoto (Ataç, 2019)

Resim 2. Şapel No. 1, tavan planı, ortofoto (Ataç, 2019)

Resim 5. Şapel No. 1, resim katmanları (Ataç, 2019)

Resim 7. Şapel No. 1, apsis kemerleri, resim kalıntıları Apsis (Ataç, 2019)

Resim 6. Şapel No. 1, sıva ve (Ataç, 2019)

Şapel No 2 – İlyas Baba Tekke köyünün güneydoğusundaki kaya yamacında yer alır (37.652787,32.219421).

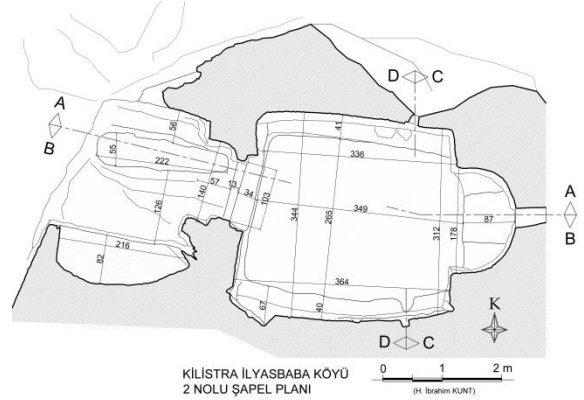
Mimari - Yüksek kayalar üzerinde yer alan ve ulaşılması oldukça güç olan yapı, doğu-batı doğrultusunda uzanan 4,51 x 3,44 m ölçülerinde tek nefli kayaya oyma şapeldir (Çizim 6-9, Resim 8). Naos yaklaşık 3,49 x 3,44 m ölçülerinde kare planlıdır. Naos, doğuda apsis ve batıda giriş ile sonlanır. Hafif sivri beşik tonoz örtülü naosun kuzey ve güney duvarlarında, alt seviyede kayaya oyma yaklaşık 0,40 m eninde yer alan oturma sekileri duvar boyunca uzanır. Naosun güney duvarının doğusunda yüksek ahşap ikonostasise işaret eden menteşe oyukluğu vardır. Apsis, dışa taşkın yarım daire planlı 0,87 x 1,78 m ölçülerinde ve yarım kubbelidir. Apsisin doğu duvarında yaklaşık 0,35 x 0,25 m ölçülerinde yarım daire kemerli küçük pencere açıklığı ve hemen altında kayaya oyma altar masası yer alır. Altar masası, kaçak kazıdan ötürü tamamen tahrip edilmiştir. Apsis kilisenin girişi ile aynı eksendedir. Giriş kapısı düz lento ve söveli dikdörtgen formudur.

Girişin batısında narteksi andıran avlunun güney ve kuzeyinde

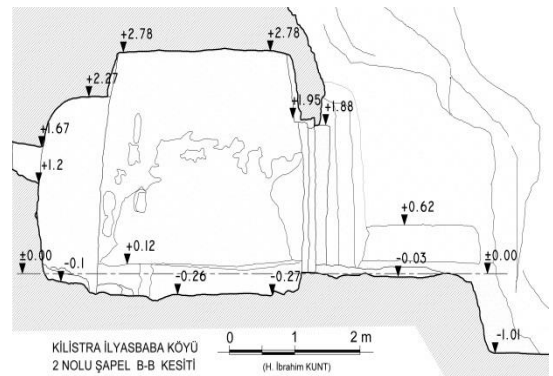
kayaya oyma mezarlar bulunmaktadır. Kuzeydeki mezar yaklaşık 2,22 x 0,55 m ölçülerindedir. Avludan şapelin çatısına çıkan kayaya oyma merdiven vardır. Şapelin güney cephesinde kayaya oyma mezar ve çevrede başka mezarlar kazılmıştır. Şapelin güneydoğusuna yaklaşık 20-30 m uzaklıkta kayaya oyma mezar ve bu alana yakın kaya kütlelerinde oda niteliğinde çeşitli mekânlar görülmektedir¹³.

Resim 8. Şapel No. 2, doğu-batı kesiti, güney duvar, ortofoto (Ataç, 2019)

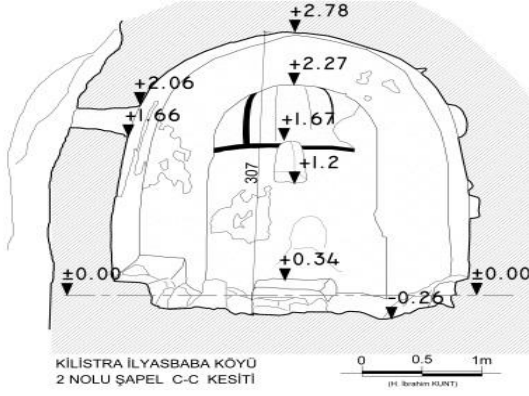

Çizim 6. Şapel No. 2, plan (Ataç, 2019)

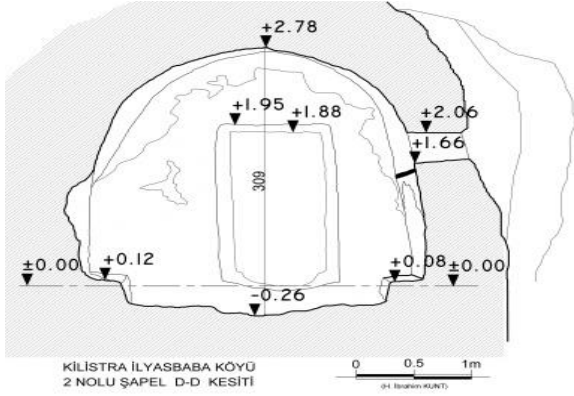

Çizim 7. Şapel No. 2, doğu-batı B-B kesiti (Ataç, 2019)

¹³ Küçük odacık biçiminde mekânlardır.

Çizim 8. Şapel No. 2, kuzey-güney C-C kesiti (Ataç, 2019)

Çizim 9. Şapel No. 2, kuzey-güney D-D kesiti (Ataç, 2019)

Süsleme - Şapelin iç mekânı duvar resimleriyle süslenmiştir (Resim 9-12). Duvar resimlerinde iki evre tespit edilmiştir. Birinci evrede kaya üzerine kırmızı aşı boyalı haçlar yer alır. Kaya üzerine beyazımsı kireç harçlı sıva uygulanmıştır. Sıva üzerinde büyük oranda tahrip olmuş duvar resimleri vardır. Genelde geometrik desenlerden oluşan apsis duvar resimleri, naos resimlerine göre daha iyi korunmuştur. Geometrik desenlerin Orta Bizans veya Geç Bizans apsis resim programına yabancı olması ilginçtir. Naosta tipik kırmızı çerçeveler içine alınmış aziz figürleri ve çeşitli sahneler yer alır. Sahneler büyük oranda tahrip olduğundan şimdilik tanımlanamamıştır¹⁴. Apsis yarım kubbesinin altında silik olmasından ötürü kesin olmamakla birlikte kitabeye benzer şerit vardır. Şapelin duvar resimlerinin renk skalası beyaz ile açık kiremit tonlarındadır.

Mevcut Durum - Şapel doğa şartları ve kaçak kazılardan ötürü büyük oranda tahrip olmuştur. Duvar resimleri, apsis yarım kubbesinde ve naosun üst kısımlarında alt bölümlere nazaran daha iyi korunmuştur.

Resim 9. Şapel No. 2, kuzey duvar ve apsis duvar resimleri, ortofoto (Ataç, 2019)

Resim 10. Şapel No. 2, apsis duvar resmi, ayrıntı (Ataç, 2019)

Resim 11. Şapel No. 2, apsistte kitabe şeridi (Ataç, 2019)

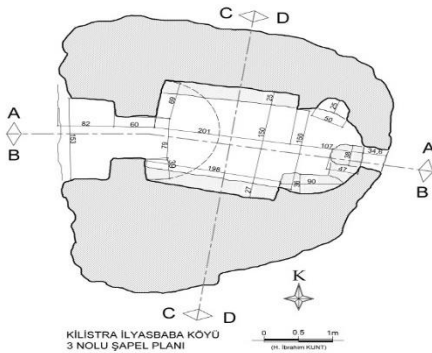
¹⁴ Duvar resimleri ileri dönemlerde temizlik ve koruma çalışmalarından sonra tekrar değerlendirilecektir.

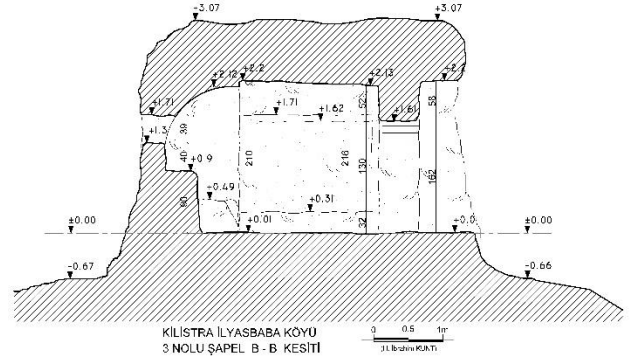
Resim 12. Şapel No. 2, aziz figürü (Ataç, 2019)

Şapel No 3 – İlyas Baba Tekke köyünün doğusunda yer alır (37.652890,32.229996).

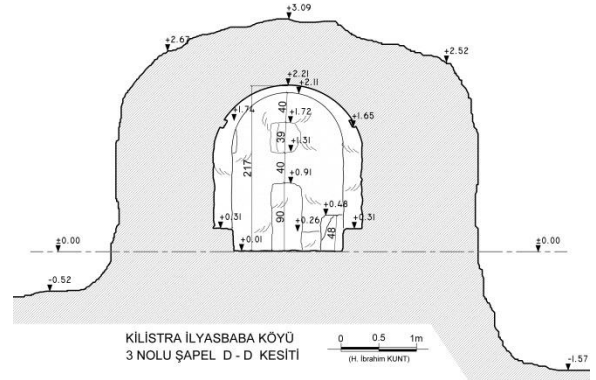
Mimari – Düz arazide yer alan bir kayaya oyulmuş oldukça küçük ve tek nefli olan yapı, diğer iki şapel ve Kilise No 4'e nispeten dağ yamacının alt kesimlerindedir. Doğu-batı doğrultusunda uzanan yapı 3,50 x 2,02 m ölçülerindedir. Naos, yaklaşık 2,01 x 2,02 m ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda kare planlıdır. Beşik tonoz örtülü naosun doğu, kuzey ve güney duvarlarında alt seviyede kayaya oyma oturma sekileri, duvar boyunca uzanır. Naosun batısında giriş kapısı doğusunda ise apsis yer alır. Apsis 1,60 x 1,61 m ölçülerinde dışa taşkın yarım daire planlı ve yarım kubbe örtülüdür. Apsisin kuzey duvarında prothesis nişi ve doğu duvarında küçük pencere açıklığı ile hemen altında kayaya oyma yüksek altar masası yer alır. Altar, yaklaşık 0,90 x 0,38 x 0,47 m (yükseklik/en/derinlik) ölçülerindedir. Apsis kilisenin girişiyle aynı eksendedir. Giriş kapısı yarım daire kemerlidir. Girişin önünde küçük boyutlu kayaya oyma avlu tipi açıklık yer alır. Şapele yaklaşık 100 m uzaklıkta şarap işlikleri vardır.

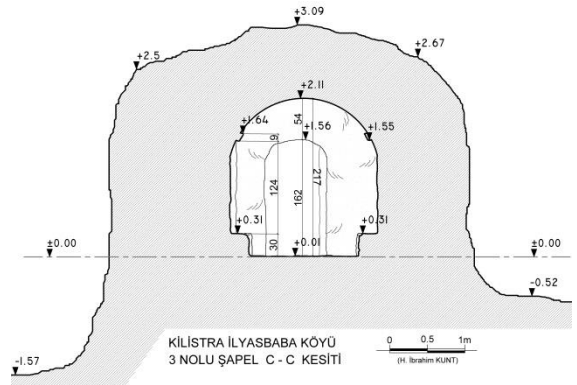
Çizim 10. Şapel No. 3, plan (Ataç, 2019)

Çizim 11. Şapel No. 3, doğu-batı B-B kesiti (Ataç, 2019)

Çizim 12. Şapel No. 3, kuzey-güney D-D kesiti (Ataç, 2019)

Çizim 13. Şapel No. 3, kuzey-güney C-C kesiti (Ataç, 2019)

Süsleme - Şapelin duvarlarında herhangi bir duvar resmi ve sıva izine rastlanmamıştır.

Mevcut Durum - Şapel doğa şartlarından ötürü büyük oranda tahrip olmuştur. Apsis ve güney duvarda büyük bir çatlak mevcuttur.

Resim 13. Şapel No. 3, batıda giriş (Ataç, 2019)

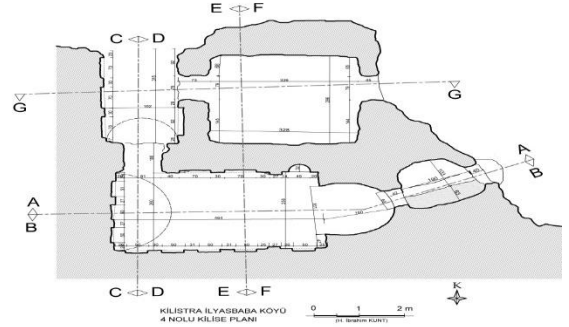
Resim 14. Şapel No. 3 (Ataç, 2019)

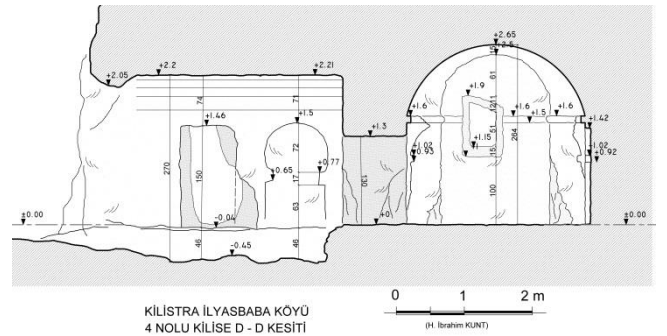
Resim 15. Şapel No. 3, apsis (Ataç 2019)

Kilise No 4 – İlyas Baba Tekke köyünün güneydoğusundaki kaya yamacında yer alır (37.650270,32.227223).

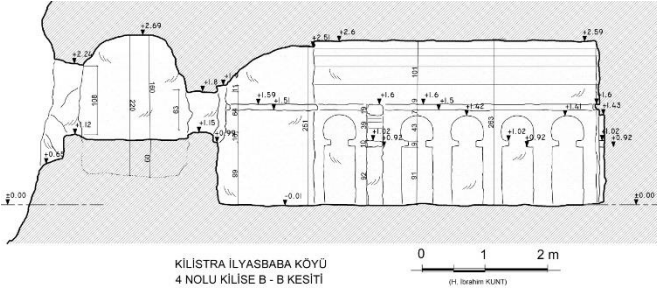
Mimari - Şapellere göre daha büyük boyutlu olan Kilise No 4, doğu-batı doğrultusunda uzanan yaklaşık 6,24 x 2,58 m ölçülerinde tek nefli bazilika planlıdır. Naos yaklaşık 4,64 x 2,58 m ölçülerinde dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülüdür. Naosun doğusunda bema yer alır. Bema, naosa bugün büyük bir kısmı yok olmuş kemerli yüksek temponla batıdan bağlanır. Bemanın güney duvarında atnalı kör kemer, kuzeyinde prothesis nişi vardır. Bema, doğuda apsis açılır. Apsis, dışa taşkın yarım daire planlı yarım kubbe örtülüdür. Apsisin doğu duvarında 0,60 x 0,65 m ölçülerinde tek gözlü pencere, pencerenin hemen altında kayaya oyma altar yeri vardır. Altar, kaçak kazıdan ötürü tamamen tahrip edilmiştir. Kilisenin oyulduğu kaya bloğunun doğu-batı doğrultusunda metrelerce ilerlemesinden ötürü naosa giriş, kilisenin kuzeyinde yer alan narteksten sağlanmaktadır. Kilisenin kuzeybatısında kuzey-güney doğrultusunda uzanan narteks yaklaşık 3,50 x 1,62 m ölçülerinde dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülüdür. Narteksin girişi kuzeyde yer alır. Narteksin doğusunda geniş bir mekân bulunur. Mekâna narteksin doğu duvarında yer alan kapıdan girilir. Mekân, kareye yakın doğu-batı doğrultusunda yaklaşık 3,28 x 2,96 m ölçülerinde ve hafif eğimli düz tavan örtülüdür. Yaşam alanı olduğu düşünülen mekânın doğu duvarında yer alan pencere nişinin alt kısmı günümüzde yıkılmıştır. Kilisenin apsisinin doğusunda geniş mezar nişi vardır. Mezar nişi ile apsis arasında pencere açıklığı yer almaktadır. Kiliseye 20 m uzaklıkta, ulaşılması oldukça güç, yüksekte kalan kayaya oyma gizli geçit biçiminde bir mekân yer alır. Geçit ve mekânın kiliseye yakınlığı dikkate alınırsa birbirleriyle bağlantılı olmalıdır.

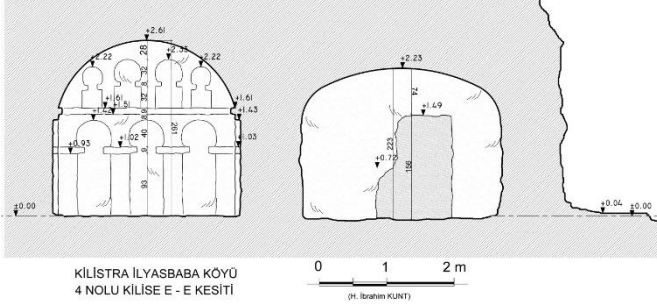
Çizim 14. Kilise No. 4, yapı topluluğu, plan (Ataç, 2019)

Çizim 15. Kilise No. 4, narteks ve kilise, kuzey-güney D-D kesiti, (Ataç, 2019)

Çizim 16. Kilise No. 4, doğu-batı B-B kesiti, güney duvar (Ataç, 2019)

Çizim 17. Kilise No. 4, kuzey-güney E-E kesiti, batı duvar (Ataç, 2019)

Süsleme - Yapı topluluğunda kayaya oyma kabartmalar ve duvar resimleri vardır. Kabartmalar at nalı kör kemerler ve silmelerden oluşmaktadır. Naosun batı duvarı iki sıra at nalı kör kemerlerle süslenmiştir. Alt sırada üç, üst sırada dört kör kemer vardır. Güney duvarda tek sıra olarak dört kör kemer devam etmiş, bemade tek kemerle sonlanmıştır. Kuzey duvardaki bemade kemer yerine prothesis nişi yer alır. Naosun kuzey duvarında ise tek sıra hâlinde iki at nalı kör kemer bulunur. Diğer göze çarpan kabartma, naos ve apsisi çevreleyen silmedir. Apsisin silmesinde kesin olmamakla birlikte kitabe yer alır¹⁵.

Kilisede en az iki katman sıva ve üç evre duvar resmi tespit edilmiştir. Sıva kalınlığı 0,03-0,05 m aralığında beyaz-bej kireç harçlıdır. Kilisenin ve narteksin bütün duvarlarını kaplayan duvar resimleri, büyük oranda tahrip olmuştur. İlk evrede kaya üzerine kırmızı aşı boya ile uygulanmış haç çeşitleri ve taş örme duvar taklidi aşı boya vardır. İkinci evre katmanı kalınlıkları tespit edilse de belirgin figür veya sahne belirlenmemiştir. En üst katman, kilisenin bütününde vardır. Resimler büyük oranda tahrip olduğundan çok az sayıda harfler seçilmiştir. Kilisenin kuzey duvarında NIK(EFI)TAC (?) yazıtı belirlenmiştir. Yazıtlar dışında duvar resimlerinde çeşitli sahneler, birçok aziz ve Meryem figürü (Müjde sahnesi?) ile haç motifleri tespit edilmiştir. Sahneler büyük oranda tahrip olduğundan kesin olmamakla birlikte naosun güney duvarının doğusunda muhtemelen çift sahneli Meryem'e Müjde sahnesi ve kuzey duvarının doğusunda muhtemelen İsa'nın Tapınağa Sunulması sahnesi vardır. At nalı kör kemerlerde aziz figürleri belirlenmiştir¹⁶. Nartekste ise at nalı kör kemerlerde portre biçiminde figürler vardır.

Mevcut Durum - Şapel ve ek mekânlar doğa şartları ve kaçak kazılardan ötürü büyük oranda tahrip olmuştur. Duvar resimleri duvarın üst bölümlerinde alt bölümlere nazaran daha iyi korunmuştur.

¹⁵Oldukça silik olmasından ötürü okunabilen OCOO harflerine anlam verilememiştir. Harflerin devam eden daire şeridi olması da muhtemeldir. Temizlik ve koruma çalışmaları yapılması sonucu daha sağlıklı değerlendirilebilir.

Apsisin duvar resimleri neredeyse tamamen yok olmuştur.

Resim 16. Kilise No. 4, doğudan görünüm (Ataç, 2019)

Resim 17. Kilise No. 4, güney duvar resimleri (Ataç, 2019)

Resim 18. Kilise No. 4, apsis şeridi (Ataç, 2019)

¹⁶Figür ve sahneler hakkında, ilerleyen dönemlerde temizlik ve koruma çalışmalarından sonra daha kesin veriler sunulabilir.

Resim 19. Kilise No. 4, yazıt (Ataç, 2019)

Kârgir Yapı (?) Kalıntıları

Yüksek kayaların eteklerinde, düz arazide şekli henüz bilinmeyen kârgir yapıya işaret eden temel düzeyde duvar kalıntıları tespit edilmiştir. Çeşitli seramik ve kiremit parçaları, alanda Bizans dönemi yerleşimini desteklemektedir. Fakat tespit edilen duvar kalıntıları kaçak kazı sonucu ortaya çıkan oldukça sınırlı alanda görüldüğünden yapı/yapılar konusunda kesin bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Tespit edilen kiremit parçaları da dağdan akan erimiş kar ve yağmur sularının oluşturduğu dere yataklarında yer aldığından ait oldukları yapının özgün inşa yeri kesin bilinmemektedir. Buna karşın köyde kayda değer miktarda devşirme taş tespit edilmemiştir.

Resim 20-23. Kârgir yapı buluntuları (Ataç, 2019)

Şarap İşlikleri ve Yerleşimler

Kale kiliseleri dışında dağın eteklerinde kayaya oyulmuş çok sayıda şarap işliği vardır. Değişik boyutlarda ve tiplerde olan işlikler bölgenin ihtiyacından fazlasına işaretir. Bu durum ihtiyaç fazlasının yakın çevre bölgelere ihraç edildiğini düşündürür. Bizans döneminde üzüm üretiminin yapıldığı anlaşılan bağların Selçuklu ve Osmanlı döneminde de üretime devam etmesi mümkündür. Günümüzde, köy verimli bahçelere sahip ancak üzüm bağları bulunmamakta, işlikler kullanılmamaktadır.

Resim 24. Şarap İşliği (Ataç, 2019)

Resim 25. Şarap İşliği (Ataç, 2019)

Resim 26. Şarap İşliği (Ataç, 2019)

Resim 27. Yerleşke izleri (Ataç, 2019)

Resim 28. Yerleşke izleri (Ataç, 2019)

Resim 29. İlyas Baba Tekke köyü kaya blokları (Ataç, 2019)

Tarihlendirme

İlyas Baba Tekke köyünde yer alan Kilise No. 4 ve Şapel No. 2'de apsis yarım kubbesi altında boya ile uygulanmış kitabe şeritleri tespit edilmiştir. Fakat büyük oranda tahrip olmuş şeritlerde harflerden birkaçı seçilmiş, seçilen harflerden şimdilik bir anlama ulaşılamamıştır. Kilise No. 4 şeridinin tekrarlayan O harflerinden oluşması da muhtemeldir. Silik olan birçok harfin, temizlik çalışmalarıyla sağlıklı okunması mümkün olacaktır. Yapıların Bizans döneminde kayaya oyulmuş ve süslenmiş olmaları yüksek ihtimal iken Selçuklu döneminde Bizans mimari geleneğini bilen ustalarca da işlenmiş olması mümkündür. Nitekim Selçuklu döneminde Rumlar bölgede yaşamaya devam etmiş, Bizans geleneğini sürdürmüş veya etkilerini yeniliklerle kaynaştırmış atölyeler olmuştur¹⁷. Yapıların sıva ve boya katmanlarından iki-üç arasında farklı dönem tespit etmek mümkündür. Duvar resimlerinde kırmızı çerçeveler içine alınmış sahne ve aziz figürleri, renk skalasında kiremit tonları ağırlıklı olmuştur. Yakın örnekler Kapadokya'nın 10.-13. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiş kiliselerinde vardır¹⁸. Fakat katmanların kronolojisi hakkında şimdilik kesin bir sonuca varılamamaktadır. Kilise, şapel ve yerleşke mekânlarını, 10.-13. yüzyıllar arasına tarihlendirmek mümkün iken Osmanlı döneminde Hıristiyanlar tarafından kullanılmaya devam edildikleri de ileri sürülebilir.

Sonuç

Konya İlyas Baba Tekkesi köyünde 2019-2020 yıllarında yapılan yüzey araştırması sonucunda ortaya çıkan yeni bulgular bölgenin Ortaçağ Hıristiyan mimarisinin yanı sıra İslam mimarisi hakkında da

yeni öneriler ileri sürmemize olanak sağlamıştır. İlyas Baba Tekkesi köyünün kilise ve şapelleri, Konya ve çevresinin yanı sıra Kappadokia ve Frigya'nın dinî mimari ve süslemelerine benzer özellikler ortaya koymaktadır. Yine aynı şekilde altar masası, prothesis nişleri, oturma sekileri gibi liturjik elemanlar için de bu durum söz konusudur. Yapıların Selçuklu döneminin yerleşim alanlarına ve İslami yapılara oldukça yakın olmasına rağmen işlev değişikliğinin bulunmaması ve duvar resimlerinin günümüze ulaşması, dinî ihtiyaçlarda sürekliliği düşündürür. Hatunsaray Havzası'nda yoğun görülen, birçoğu Bizans döneminde oyulmuş kayaya oyma küçük kilise ve şapelin yanı sıra bölgede Selçuklu dönemi evliya tekkeleri ve zaviyelerinin gelişiminin tesadüf olmadığı görüşündeyiz. Bizans döneminde gelişen aziz kültleri, Tanrı ile bağları ve mucizeleri Selçuklu döneminde son bulmamış yeni ihtiyaçlar doğrultusunda benzer emellerle evliya ve kutsal görülen figürlerle devam etmiştir. Bu doğrultuda dinî ihtiyaçların karşılanması Bizans döneminde olduğu gibi Selçuklu ve Osmanlı politikaları tarafından da destek görmüş, Hıristiyan ve İslam ibadethaneleri görevlileri cizye ve ikta vergilerinden muaf olmuşlardır. Kilistra'ya 2-4 km uzaklıkta yer alan küçük kilise ve şapellerin ve ek mekânlarının, birbirinden bağımsız birçok oda tipi yerleşkenin, şarap işliklerinin bulunmasının bölgede münzevi hayata işaret ettiğini, buna karşın bunların merkezlerden tamamen soyutlanmadığını, üretimde yer aldıklarını ileri sürebiliriz. Hıristiyan ve Müslümanların bölgeye sahip çıkması, o bölgenin kutsallığına önem vermeyi gerektirmiştir. Bölge, bu bağlamda, Hıristiyanların kutsallık atfettikleri azizleri ve Müslümanların da evliya olarak gördükleri önemli kişiler için kutsal mekân inşa ettirdiği, dua ettiği ve sahip çıktığı merkezlerden biri olmuştur.

¹⁷Bkz. Nergis Ataç, *Onikinci ve Onüçüncü Yüzyıllarda Anadolu'da Bizans-Selçuklu Kültürel İlişkileri ve Yerel (Yerleşik) Sanat*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

¹⁸Kapadokya kiliseleri için bkz. Guillaume de Jerphanion, *Une Nouvelle Province De L'art: Les églises rupestres de Cappadoce*, 7 Vols., P. Geuthner, Paris 1925-1942; Nicole Thierry ve Michel Thierry, *Nouvelles églises*

rupestres de Cappadoce: Region de Hasan Dağı, C. Klincksieck, Paris 1963; Catherine Jolivet-Lévy, *Les églises Byzantines de Cappadoce: Le programme iconographique de L'abside et de ses abords*, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris 1991.

KAYNAKÇA

- Ataç, Nergis, *Onikinci ve Onüçüncü Yüzyıllarda Anadolu'da Bizans-Selçuklu Kültürel İlişkileri ve Yerel (Yerleşik) Sanat*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Bahar, Hasan (Ed.), *I. Uluslararası Hatunsaray (Lystra) ve Çevresi, Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu (Bildiriler)*, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya 2012.
- Boran, Ali - Bozkurt, Tolga - Mutlu, Mehmet - Yaşar, Hasan, "Ortaçağdan Günümüze Konya İli ve Güneybatı İlçeleri Yüzev Araştırması, 2013 Yılı Çalışmaları", 32. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, 02-06 Haziran 2014 Gaziantep*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2014, ss. 373-392.
- Bozkurt, Tolga, "Konya-Hatunsaray (Lystra) ve Çevresindeki Cami ve Mescitler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 55, 1 2015, ss. 1-54.
- Catherine Jolivet-Lévy, *Les églises Byzantines de cappadoce: le programme iconographique de L'abside et de ses abords*, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris 1991.
- Gülten, Sadullah. "Hızır-İlyas Zaviyeleri, Aya Yorgi ve Bektaşiler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 0/83, 2017, ss. 81-100.
- Jerphanion, Guillaume de, *Une nouvelle province de l'art: Les églises rupestres de Cappadoce*, 7 vols., P. Geuthner, Paris 1925-1942.
- Konyalı, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1964.
- Küçükdağ, Yusuf ve Değerli, Ayşe, "Hatunsaray Nahiyesi Tekke ve Zaviyeleri", *I. Uluslararası Hatunsaray (Lystra) ve Çevresi, Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu (Bildiriler)*, Ed. Hasan Bahar, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya 2012, ss. 361-377.
- Mimiroğlu, İlker Mete, *Konya'nın Bizans Dönemi Dini Mimarisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Muşmal, Hüseyin, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1640-1650)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1985.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Anadolu'da XIII-XV. Yüzyılda Müslim-Gayri Müslim Dini Etkileşimler ve Saint Georges (Aya Yorgi - Hagios Georgios) Kültü*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.
- Ocak, Ahmet Yaşar, "Hızırnâme", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul 1998, ss. 417-419.
- Ramsay, William M., *The Cities of St. Paul: Their Influence on His Life and Thought: the Cities of Eastern Asia Minor*, Hodder and Stoughton, London 1907.
- Thierry, Nicole ve Thierry, Michel, *Nouvelles églises rupestres de Cappadoce: Region de Hasan Dağı*, C. Klincksieck, Paris 1963.

EXPENDED ABSTRACT

A rock-cut church, three chapels, archaeological remains, rock-cut wine presses, and small dwellings were newly discovered in my survey carried out between 2019 and 2020 in the small village of İlyas Baba Tekke in Konya. İlyas Baba Tekke is located in the district of Hatunsaray approximately 50 kilometers southwest of Konya. Today, the village is governed by the mukhtar of Kiliştra (Kilyştra) and neighbors the villages of Güneydere (Botsa), Kayadibi (Giryat), Evliya Tekke, and Yeşildere (Detse) in the vicinity of Hatunsaray. These villages had a high population of Christians during the Ottoman Era. The region is famous for its rock-cut churches and fertile gardens. A cemetery and the tomb of İlyas Baba dated to the 20th century, a mosque dated to the 19th century, and a few new homes dominate the center of the village of İlyas Baba Tekke. Rock-cut churches, small dwellings, masonry building remains, and wine presses are spread throughout an area about 50-500 meters away from the village center. The discovery suggests that although İlyas Baba Tekke could be considered part of Kiliştra during the medieval era, the small dwellings and multitude of wine presses point to a slightly different view. When İlyas Baba Tekke and Kiliştra are compared, two important points become apparent. First, while Kiliştra has various large monasteries and settlements – a heritage of the Byzantines, İlyas Baba Tekke features small churches, dwellings, and various wine presses hewn and decorated by Byzantines or in Byzantine tradition during the Seljuk rule. Second, Kiliştra is well-known as a pilgrimage center for followers of St. Paul, while in İlyas Baba Tekke, the cult of Elias (Elijah) gained in popularity. Just as the prophet Elias (Elijah) in the Old Testament has been related to Christ in the New Testament, Moses and İlyas (Hıdır/Hızır) are related in the surahs of the Quran. Thus, “The Transfiguration” is observed.

The name “İlyas Baba Tekke” is first attested in the dossier of *Hurufat* on December 10, 1703. But the discovery, the fertile gardens, and the proximity of the village to Kiliştra, known to be active during the Seljuk and Ottoman periods, prove that the village was inhabited before the 18th century. Since Kiliştra had its cult of St. Paul, İlyas Baba was most likely a syncretism of the prophet/saint, Elias (Elijah), and İlyas Baba. The cult of evliyas (saints) in the district of Hatunsaray reveals continuity in this type of belief. Elias for Christians (Byzantines, Seljuks, Ottomans etc.) and İlyas/Hıdır/Hızır for Muslims are perhaps models for a peaceful, communal life. Although no data is available that proves the Seljuks inhabited İlyas Baba Tekke, findings from Kiliştra revealed that people lived and produced there in the 13th century. Records from the Ottoman archives hint at an explanation for the small churches and dwellings most likely hewn by the Byzantines in İlyas Baba Tekke but still in use during the Seljuk and Ottoman Era. The records state that Christian women and children, slaves, the male elder, hermits, the ill, and the insane were exempted from the jizya (per capita tax). A hermetic life was a desirable and well-regarded phenomenon to reach salvation and God in Christianity. In a way, the churches and dwellings in İlyas Baba Tekke demonstrate continuity in hermeticism. The clergy, hermits, elders, and people with disabilities not only practiced their faith but also avoided the burden of taxes while cultivating their gardens and trading their goods. Hence, based on the analysis of the collected data, I assert that the cult of İlyas/Hıdır/Hızır and Prophet/St. Elias (Elijah) in İlyas Baba Tekke and the Hatunsaray vicinity replaced St. Paul of Kiliştra and consequently allowed people, be it Christian or Muslim, to live together in peace while cultivating and trading their goods of necessity. Thus, the newly discovered rock-cut churches, dwellings, and wine presses of İlyas Baba Tekke village open a window to analyze the continuity of the cult of saints in the vicinity of Hatunsaray in Konya.